

De Geschiedenis van Westzaan opnieuw beschreven

Deel 41

DE
NEGENTIENDE
EEUW

door **WILLEM TIP**

Het Koninkrijk Holland

Ruim tien jaar houdt de hoopvol begonnen Bataafse Republiek stand. In 1806 is de proefneming afgelopen. Het land keert terug naar de beproefde vormen en wegen. We krijgen zelfs een koning, de eerste koning sinds Philips II, koning van Spanje. Lodewijk Napoleon wordt het, een broer van de Franse Keizer.

Opnieuw trekt een afvaardiging van de Banne ter audiëntie. Göbel, de Bansecretaris in West-Zaandam mag een toespraak houden. Het verschil met de vreugdevolle tonen uit 1795 is echter groot. De Banne rept niet meer van de revolutie, de vrijheidsbomen, de nationale vlag of de nationale cocarde.

Onverhuld spreekt Göbel de hoop uit, dat 'de luister van ons diep vernederd Vaderland, - de Koophandel, Zeevaart, Fabrieken en Trafijken - de zenuwen van het bestaan, van dit voormaals zo gezegend Gewest, - door Uwe Majesteit opgebeurd, in haren vorigen stand hersteld en vermeerderd worden mag.'

Lodewijk Napoleon luistert. Hij is van goede wil. Zijn broer heeft zojuist het Continentaal Stelsel ingesteld. Dat moet de handel op Engeland onmogelijk maken. Lodewijk past het zo soepel toe als maar mogelijk is. De voortdurende oorlogsdreiging blijft echter de Nederlandse handel en scheepvaart hinderen.

Verbod om in de kerken te begraven

Toch wordt in deze tijd van teloorgang nog wel iets tot stand gebracht. Eeuwenoude, stilaan versteende gebruiken vinden een eind, talrijke vernieuwingen worden vanuit Frankrijk ingevoerd.

In 1795 verbieden de 'Provisieele Representanten' dat er nog langer in en bij de kerken zal worden begraven. Buiten de dorpen en steden moeten nieuwe begraafplaatsen worden aangelegd.

Voor de Zaanse dorpsbesturen en het Banbestuur gaat dit laatste gebod te ver. Nieuwe begraafplaatsen op de drassige Zaanse ondergrond zijn duur. De schaarste aan levensmiddelen, de werkloosheid en de verarming van de bevolking hebben de financiën al genoeg aangetast. Bovendien, zo kan men niet nalaten op te merken, leven de bewoners in de buurt van de kerkhoven niet minder gezond dan de anderen, terwijl het wel opmerkelijk is dat juist doodgravers zo'n hoge leeftijd bereiken. De begraafplaats bij de kerk in Westzaan zal nog lang, tot in de Tweede Wereldoorlog in gebruik blijven, officieel zelfs tot 1962.

Scheiding van Kerk en Staat

In 1798 vindt de scheiding van Kerk en Staat plaats. Niet langer is de Gereformeerde kerk staatskerk. De stichting van Gereformeerde kerkgebouwen wordt niet meer voor een groter of kleiner deel door de gemeenschap betaald. Hier staat tegenover dat de overheid ook geen zeggenschap meer heeft in kerkelijke zaken. Een van haar laatste daden was nog de invoering van de nieuwe psalmbelijming in 1773. Ook in de

Banne Westzaan werd deze op last van Schout en Schepenen in gebruik genomen.

In de nieuwe eeuw blijven de torens echter wel overheidsbezit. Ze zijn belangrijk als uitkijkpost. Bij rampen luidt bovendien op last van de overheid de noodklok.

Leden van andere kerkgenootschappen dan de Gereformeerde kerk kunnen voortaan officieel staatsbetrekkingen aanvaarden. De Zaanse Doopsgezinden en Katholieken die sedert het midden van de Gouden Eeuw uit de dorpsbesturen zijn verdwenen, keren geleidelijk weer terug.

Veranderingen in het Banbestuur

De Franse tijd brengt ook verandering in de zo lang onwrikbare verhoudingen binnen het Banbestuur. De dorpen langs de Zaan worden daarbij steeds zelfstandiger. Uiteindelijk volgt zelfs in 1816 de volledige opheffing van de Bangemeenschap.

Vlak voor de komst van de Fransen hebben de Zaan dorpen al niet meer zo heel veel gemeen. Ieder dorp bestiert zijn eigen huishouding. Gezamenlijk heeft men nog de Rechtbank en de Weeskamer, beide gevestigd in het fraaie nieuwe Westzaanse Rechthuis. Verder een aantal gemeenschappelijke privileges en handvesten, de gewone verponding (een belasting) en het onderhoud van sommige wegen en sluizen.

In 1796 komt de eerste wijziging tot stand. De dorpen langs de Lagedijk worden eindelijk naar verhouding in het Banbestuur vertegenwoordigd. Voor de rechtspraak komen er negen schepenen. Drie uit West - Zaandam, twee uit Westzaan en West - Knollendam, twee uit Wormerveer, één uit de Koog en één uit Zaandijk.

Deze eerste verandering gaat de Lagedijk echter nog lang niet ver genoeg. Nog steeds heeft immers het Banbestuur het recht, Keuren (verordeningen) te maken die gelden in alle afzonderlijke plaatsen. Twist

en onenigheid zijn het gevolg. Ook benoemen Koog en iets later Zaandijk op eigen gezag een notaris, wat niet is toegestaan. In 1805 volgt daarom een tweede herziening van het Banbestuur. Daarmee kan de Lagedijk meer instemmen.

Vorming van de Polder Westzaan

Eerder al, in mei 1799 is na vier jaren moeizaam onderhandelen het beheer van de Polder Westzaan afgesplitst van de Banne. De hele waterhuishouding, de dijken, sluizen, watermolens en alle financiën die daarvoor nodig zijn komen onder een afzonderlijk lichaam.

De polder smaakt in 1800 al dadelijk het lang verbeide genoeg van de formele invoering van peilbemaling. Niet langer hoeft de Zaanstreek in het natte jaargetijde te vrezen voor buitensporig hoge waterstanden in de Zaan en de Nauernasche Vaart. Als het water te hoog stijgt geeft de watermolen bij Spijkerboor een teken. De molenaar hangt een blauwe vlag of een lamp in de hoogste wijk. Alle andere molens rond de Schermerboezem volgen dit teken op. Ook de Beemster en de Schermer stoppen met het uitslaan van polderwater. Voorheen lieten ze zich door geen enkel peil hinderen.

De vlaggen en lampen verdwijnen weer in de loop van de negentiende eeuw. Ze worden vervangen door seinmasten met een licht bovenin. In de twintigste eeuw waarschuwen de beheerders van de gemalen elkaar per telefoon.

Opheffing van de rechtbank

De negen schepenen die het Banbestuur in 1796 heeft gekregen, zorgen ook na de vorming van de Polder voor de rechtspraak. Die taak blijft. Ze worden voorgezeten door de Schout. Hij heeft een adviserende stem. De Zaanse regenten gaan ervan uit dat het toegenomen aantal schepenen de verhoudingen voldoende heeft rechtgetrokken. Nog in 1804 stellen ze voor de rechtbank een nieuw reglement op. De ontwikkelingen buiten de Banne gaan echter door.

Vanaf 1808 spreekt men openlijk over een volledige herziening van de Nederlandse rechtspraak. De Franse rechtspraak wordt het voorbeeld. Met enige schrik hoort de Banne dat alle plattelandsrechtbanken zullen worden opgeheven. De Banne zou deel gaan uitmaken van een groot rechtsgebied met Purmerend als hoofdplaats.

Banvoorzitter S.S. Jongewaard en secretaris H.C. Göbel maken zich op om het gevaar af te wenden. Ze wijzen in Den Haag op het nog altijd grote economische belang van de Zaanstreek en het aantal rechtszaken aldaar.

Op hun beroep wordt acht geslagen. Als in februari 1811 overal de schepenrechtbanken worden opgeheven, krijgt de Zaanstreek een nieuwe eigen rechtbank. De zetel van het nieuwe kantongerecht is echter niet meer Westzaan maar West-Zaandam.

Het rechthuis, nog geen dertig jaar eerder geopend, verliest daarmee zijn bestemming. Het zoeken naar een nieuwe gebruiker van het fraaie maar dure gebouw kost de Banne nog veel hoofdbrekens.